

de Helling

tijdschrift voor politiek en cultuur jrg 29 nr.1 lente 2016 €9,50

- 9 **Veerkracht als progressief frame** — Dirk Hollemans
  - 11 **Veerkracht — van metafoor tot politiek begrip** — Jef Peeters
  - 18 **Veerkracht als instrument voor groene systeemkritiek**
— Jojanneke Vanderveen & Albert Faber
  - 22 **Economische veerkracht** — Robert Kleinknecht
  - 25 **De urbanisten en het wonderde waterplein** — Florian Boer
  - 33 **Arjan Vliegthart: “vertrouwen geeft burgers veerkracht”**
— Erica Meijers
  - 37 **De waarde van ‘de natuur’** — Alderik Visser
  - 44 **In dialoog over ‘goed leven’** — Carmen Schuhmann
  - 48 **Hacking Habitat: veerkracht van en tegen systemen**
  - 57 **Kans op een nieuw leven** — Halleh Ghorashi
  - 61 **Voorzorg versus veerkracht** — Marius de Geus
  - 66 **Griekenland: veerkracht of verzet** — Dimitris Pavlopoulos
  - 73 **Sharona, Yahia en Mohamed** — Claudette van de Rakt & de Cultuurkantine
- Bureau de Helling 42 Verder lezen 70 Over de auteurs 72**

Omslag: White Woolf door Yahia en
Claudette van de Rakt (zie p. 76)

kans op een nieuw leven

Ondanks terrechte kritiek op het begrip ‘veerkracht’, is het zonde om weg te gooien. Meer aandacht voor de context waarin het begrip functioneert kan helpen. Een kritische bespreking van veerkracht aan de hand van de verhalen van vluchtelingen.

Door Halleh Ghorashi

Resilience, vaak vertaald als veerkracht, is een van de snel opkomende begrippen in Nederland. Jef Peeters wijst er elders in dit nummer terecht op dat het concept soms ook verwarrend is, omdat het op diverse manieren ingezet kan worden. In hun recente boek schrijven de wetenschappers internationale betrekkingen Brad Evans en Julian Reid (2015) zelfs dat ze eigenlijk genoeg hebben van het concept veerkracht, omdat het een modebegrip is geworden dat te pas en te onpas wordt gebruikt. Maar hun kritiek heeft vooral te maken met het feit dat het begrip structurele machtsprocessen omzeilt. Ook de socioloog Willem Trommel (2015) stelt: ‘Filippen met veerkracht lijkt een neoliberale schamajap voor versobering van de publieke sector’. Het wordt verbonden aan de dominantie van het neoliberalisme in postverzorgingsstaten die verwachten dat het individu zichzelf moet redden of dat ‘we steeds meer moeten doen met minder’. Veerkrachtige individuen zijn dan succesvolle individuen in deze tijd van onzekerheid en dat zijn het soort mensen die dit tijdperk nodig heeft.

Durven dromen

Deze benadering van het begrip besteedt geen aandacht aan de machtsprocessen en maatschappelijke condities die veerkracht al dan niet stimuleren. Jef Peeters schrijft in deze Helling terecht dat het begrip ook mogelijkheden biedt om het neoliberale discours te bekritisseren. Ook Trommel beweert dat ‘het zonde zou zijn in scepsis te blijven steken’. Peeters pleit ervoor het concept op te vatten als een dynamische en gelaagde vorm van duurzaamheid op het kruispunt van continuïteit en verandering. In het voetspoor van deze discussie beargumenteer ik dat het concept veerkracht aan kracht kan winnen als het vanuit een contextueel perspectief benaderd wordt. Daarbij moeten diverse niveaus in acht ge-

nomen worden en moeten we zo concreet mogelijk zijn: 'veerkracht van wat, voor wie en waartoe', zoals Peeters stelt.

Ik neem de vluchtelingenproblematiek als uitgangspunt en richt me vooral op de verhalen van vluchtelingen over hun beleving in de nieuwe samenleving en in relatie tot de arbeidsmarkt.

Uit de onderzoeken die ik sinds 1995 heb gedaan komt een duidelijke patroon naar voren. Vluchtelingen hebben veel meegemaakt voordat ze hun land van vestiging bereiken, maar eenmaal in veiligheid voelen ze een kans op een nieuw leven. Dit betekent dat ook veel dromen een nieuwe kans krijgen. Veel asielzoekers zeggen dat ze na jaren van onderdrukking opnieuw durven te dromen. Het is als een veer die jarenlang ingedrukt is geweest en dan los komt. Er komt veel energie vrij en mensen die deze zo snel mogelijk in de goede banen kunnen leiden, kunnen veel achterstand inhalen. Maar de losgekomen energie is zelf nog geen kracht, ze kan ook tot frustratie leiden. Daarom zijn de eerste jaren na de vlucht van cruciaal belang voor de langetermijnontwikkeling van individuele asielzoekers. Veerkracht komt tot stand door de combinatie van individuele capaciteiten en maatschappelijke condities.

Schaduw van het verleden

Capaciteiten van asielzoekers zijn bijvoorbeeld hun diverse vormen van kapitaal (cultureel, symbolisch en economisch). Die geven hen een betere startbasis in een nieuw land. Daarnaast is de zwaarte van de trauma's ofwel hun psychische gesteldheid van grote invloed op de snelheid waarmee zij een nieuwe begin kunnen maken. Maar nog belangrijker dan deze individuele uitgangspunten op microniveau, zijn de maatschappelijke condities op mesoniveau. Ik noem er drie.

Ten eerste: kleinschalige opvang. Onderzoek laat zien dat kleinschalige opvang waarbij veel contact mogelijk is met de leden van de nieuwe samenleving, cruciaal is voor de ontwikkeling van asielzoekers. Een jarenlang verblijf in geïsoleerde aaz's versterkt de verzwakte psychische toestand van asielzoekers, waarbij de herinneringen aan het verleden ruim baan krijgen en hun leven gaan overheersen (Ghorashi 2005; Ten Holder 2012). De combinatie van onzekerheid en gebrek aan nieuwe contacten maakt het onmogelijk om een positief heden tegenover een overheersend negatief verleden te plaatsen en zo uit het schaduw van het verleden te ontsnappen.

Ten tweede: de mogelijkheden om de nieuwe taal te leren. Dit is essentieel voor het openeren van een nieuwe horizon voor vluchtelingen. Maar willen asielzoekers zich de taal goed eigen kunnen maken, dan moeten ze mogelijkheden krijgen om deze in de praktijk te leren, bijvoorbeeld door een opleiding of vrijwilligerswerk. Dat is de enige manier om zich de taal zo efficiënt en veelzijdig mogelijk eigen te maken.

Ten derde: de mogelijkheden om betaald werk te verrichten en zich zo snel mogelijk nuttig te maken. Dit is van groot belang voor het zelfvertrouwen en de eigenwaarde van asielzoekers. Bovendien vermindert het de afhankelijkheid van de vele instanties. Snel aan het werk gaan sluit bovendien het beste aan bij de overlevingsmodus van asielzoekers en vluchtelingen. Een van hen vertelde mij het volgende verhaal:

Ik voel me verraden door het leven. Toen ik naar Nederland kwam, wilde ik zo graag een nieuw leven opbouwen. Ik wilde zo snel mogelijk aan het werk, want vanuit mijn eigen land kende ik geen andere mogelijkheid om te overleven. Daarom

Veerkracht komt tot stand door de combinatie van individuele capaciteiten en maatschappelijke condities.

Een samenleving die investeert in veerkracht van asielzoekers wordt zelf veerkrachtig, omdat ze kwetsbaarheid heeft omgezet in kracht.

snapte ik absoluut niet dat ik niet mocht werken, maar wel een uitkering kreeg. Ik vond dit volkomen onlogisch: Je wilt werken, dat mag niet, maar je krijgt wel geld zonder te werken. Later toen ik mocht werken, kreeg ik te horen dat mijn salaris lager zou zijn dan mijn uitkering. Toen vond ik het weer onlogisch om te gaan werken, ik was al ingeburgerd in de Nederlandse uitkeringscultuur. En dat werd mijn ondergang. Ik kwam op een soort 'zwarte lijst' terecht, omdat ik te lang een uitkering had gehad. Ik kon deze achterstand nooit meer inhalen. Mijn leven was kapot, omdat wat in dit land logisch was voor mij onlogisch leek. Nu voelt het alsof mijn leven van mij is gestolen, maar zonder dat er een kwaadwillende hand aan het werk is geweest. Dat maakt het nog moeilijker voor mij om te werken.

Betekenisvolle contacten, zinvolle tijdbesteding en het gevoel een waardevolle bijdrage aan de samenleving te kunnen geven zijn cruciaal om de vrijgekomen energie van de eerste jaren tot een kracht te maken. Door in hun ontwikkeling te investeren investeert de samenleving dus in de veerkracht van asielzoekers. Deze investering maakt ook de samenleving zelf veerkrachtig, omdat ze de kwetsbaarheid van deze groep heeft kunnen omzetten in kracht.

Negatieve toon

Maar de bovengenoemde condities op mesoniveau staan natuurlijk niet los van de ontwikkelingen op macroniveau, namelijk de dominante discourses in de samenleving die het beleid en het denken over bepaalde groepen, in dit geval asielzoekers beïnvloeden. Recentelijk heeft het dominante discours een zeer negatieve lading gekregen, maar zelfs in de tijden dat dit niet het geval was, was het denken in categorieën en de tolerantie op afstand do-

minant in het maatschappelijk discours. Diverse onderzoekers beweren dat binnen dit discours migranten en vluchtelingen in Nederland, maar ook in andere verzorgingsstaten, vooral als zwakke groepen worden aangeduid in plaats van als actieve burgers met kwaliteiten en competenties (Ghorashi 2005). Dit discours heeft geleid tot subtielere vormen van uitsluiting van vluchtelingen in organisaties (Ghorashi & Van Tilburg 2006; Ghorashi & Ponzoni 2014).

Deze subtielere vormen van uitsluiting gaan de afgelopen maanden gepaard met een zeer negatieve toon in het discours over vluchtelingen. Dit betekent dat op macroniveau extra belemmerende factoren aanwezig zijn om de condities van inclusie van vluchtelingen een kans te geven. Een interessante ontwikkeling die aandacht verdient, is de groei van burgerinitiatieven op individueel en wijkniveau om asielzoekers die in de afgelopen maanden naar Nederland zijn gekomen, bij te staan. Dit soort initiatieven, vaak met een lichte organisatie, vormt een belangrijk alternatief tegen de heersende negatieve toon in Nederland.

Maar om deze initiatieven van duurzame invloed te laten zijn, is het essentieel dat ze een netwerkcollectief gaan vormen om de ervaringen te delen en daarvan te leren. Zo'n collectief moet zichtbaar zijn voor de stille, passieve anderen die eigenlijk mee zou willen doen, maar niet weten hoe. Hiermee wordt ook een alternatief geboden voor de afstandelijke tolerantie van de jaren tachtig van de vorige eeuw. Een extra belangrijke stap is het ter discussie stellen van het dominante discours over vluchtelingen als mensen met diverse vormen van achterstand in plaats van mensen met competenties die iets te bieden hebben (Ghorashi 2015).

VOORZORG

versus veerkracht

Kruispunt

Door deze stappen op micro-, meso- en macro-niveau in acht te nemen kan Nederland de kwetsbare positie van asielzoekers en vluchtelingen omzetten naar veerkracht. Maar als er niet geïnvesteerd wordt in de ontwikkeling van deze groep, komen ze (vanwege hun kwetsbare start) in de marge van de samenleving te staan. Dat is wat er helaas is gebeurd in de afgelopen tien tot vijftien jaar en daarom zijn we als samenleving niet veerkrachtig genoeg om op een duurzame manier om te gaan met de huidige komst van asielzoekers, maar ook de groeiende diversiteit in de samenleving.

Daarom is mijn pleidooi het volgende: veerkracht biedt perspectief om na te denken over wat er nodig is om duurzaam met huidige en toekomstige spanningen in de samenleving om te gaan. Maar daaraan wil ik als voorwaarde verbinden dat we aandacht besteden aan de diverse niveaus (micro, meso en macro) van de maatschappelijke dynamiek op het kruispunt van continuïteit en verandering. Ik heb geprobeerd dit proces via de vluchtelingencasus zichtbaar te maken en te laten zien welke condities nodig zijn om een alternatieve verbindende energie in de samenleving tot de duurzame kracht te laten worden die Nederland nodig heeft om een veerkrachtige samenleving te zijn.

Literatuur

- B. Evans, & J. Reid (2015), 'Exhausted by resilience: response to the commentaries', *Resilience: International Politics, Practices and Discourses*, 3(2) (2015), 154-159.
- H. Ghorashi, 'Refugees: Agents of Change or Passive Victims: The Impact of Welfare States (The case of The Netherlands) on Refugees', *Journal of Refugee Studies*, 18(2) (2005), 185-198.
- H. Ghorashi & E. Panzoni (2014), 'Reviving agency: Taking time and making space for rethinking diversity and inclusion', *European Journal of Social Work*, 17(2) (2014), 161-174.
- H. Ghorashi, H. 'Vluchtelingen: een andere mindset voor Europa?', 25.9.2015, op www.kis.nl (Kennispatform Integratie en Samenleving!)
- H. Ghorashi, 'De mythe van taalbeheersing', 23.7.2015, op www.kis.nl
- F. Holder, (2012), *Kleine stappen van grote betekenis: een nieuw perspectief op humane opvang van asielzoekers*, Amsterdam: Stichting de Vrolijkheid, 2012.
- W. Trommel, 'Veerkrachtig onder voorwaarden', *Publiek Denken*, nr. 3 (2015), 44-49.

Veerkracht helpt politici en burgers in de omgang met onzekerheden, tegenslagen en onvoorspelbaarheid. Dat geldt zeker voor duurzaamheids- en klimaatbeleid. Maar flexibel bijsturen heeft zijn grens en daarom blijft het tijdig voorkomen van problemen cruciaal.

Door Marius de Geus

Aan het begin van deze Heilung stelt Dirk Holemans dat wie sociale issues vanuit het perspectief van veerkracht onderzoekt, tot andere verhalen dan de gebruikelijke komt, maar dat nog onduidelijk is of veerkracht ook een werkbare concept vormt voor grotere gemeenschappen. Naar aanleiding van zijn betoog zal ik in deze bijdrage de volgende vraag bespreken: Wat is de waarde van het idee van veerkracht voor het groene denken in het algemeen en in hoeverre is het concept van essentieel belang voor GroenLinks? Met andere woorden: wat is de betekenis van het concept van veerkracht voor de groene beweging en kan het fungeren als een zinvol uitgangspunt voor een verduurzaming van onze maatschappij?

Machiavelli

In zijn bijdrage verheldert Jef Peeters de conceptuele geschiedenis van de term. Veerkracht blijkt een multi-

dimensionaal begrip. Wie kijkt naar de oorsprong van het begrip zal ontdekken dat de geschiedenis van de politieke theorieën een aantal interessante aanknopingspunten biedt. Bij prominente politieke denkers als Aristoteles, Titus Livius en Niccolò Machiavelli verwijst het concept veerkracht in het algemeen naar de wijze waarop politieke leiders en de burgers het beste kunnen omgaan met de fundamentele onzekerheden van het bestaan, tegenslagen (zowel ingeschatte als volkomen onverwachte) en de vaak onomkeerbare consequenties van het menselijk handelen (zie ook Arendt 1985, 188-248).

Veerkracht is essentieel om te kunnen overleven in een maatschappij die ingewikkeld in elkaar steekt, binnen een economie die voortdurend tot onvoorzien gevolgen leidt, en binnen een staat die zich beweegt in een omgeving die voortdurend aan grote veranderingen onderhevig is. Hetzelfde geldt in beginsel voor de menselijke omgang met de natuurlijke ecosystemen, die inherent onvoorspelbaar zijn en vaak onvolgzaam complex. Met name de Italiaanse renaissance-denker Machiavelli kan worden gezien als de kampioen van het reflecteren over de noodzaak van veerkracht, flexibiliteit en aanpassingsvermogen van de politiek. Naast zijn belangstelling voor de strategische vraag hoe politieke leiders hun macht kunnen behouden en vergroten in zijn beroemde *Il Principe (De Vorst)*, toont hij in zijn hoofdwerk *Discorsi (Gedachten over Staat en Politiek)* een scherp oog voor moderne thema's als de betekenis van veerkracht ver-tonen, de noodzaak van flexibel handelen, het belang van voortdurend leren van gemaakte fouten, en van intelligent en adaptief bijsturen van het beleid.

Permanent leren

Machiavelli was werkzaam als hoge ambtenaar van de Republiek van Florence en gepakt en gemazzeld in de politiek. Hij zag de kern van effectief politiek